

Hannes Siegrist

Professzionális autonómia a modern társadalomban, tudományban és kultúrában¹

Absztrakt: A tanulmány a foglalkozások és a hivatások történetét és működését alapjaiban meghatározó autonómiával, illetve annak a 19–20. századi diskurzusával foglalkozik. A modernitásba való átmenet szükségszerűen magával hozta a társadalmi és intézményi feltételek átalakulását. Ezek irányt szabtak tudományos és művészeti hivatások autonóm cselekvéseinek is. Az egyéni és kollektív autonómiatörekvések állandó konfliktusokkal telt újdeltelt újkori története sohasem pusztán az általános autonómiakoncepciókra alapozva került indoklásra a tudományos és művészeti hivatások részéről. Annak ellenére, hogy a különböző professziók közös nevezőjét a tárgyalt korszakban az adta, hogy mindannyian a heteronómia lebontására és az autonómia kivívására törekedtek, az egyes hivatások professzionalizációját szemlélve nagyon is eltérő sémák alakultak ki. Az írás ezekre a komplex helyzetekre, különféle példák szisztematikus bemutatásával világít rá, amellet, hogy a tudományos hivatásokon túl tárgyalja a művészet egyes területeinek autonómiához vezető sajátos útjait is.

Kulcsszavak: autonómiatörekvések, professzionalizáció, heteronómia, professzionális autonómia, polgári társadalom, önrendelkezési jogok

Forrás: Professionelle Autonomie in der modernen Gesellschaft, Wissenschaft und Kultur. In *Professionen, Eigentum und Staat. Europäische Entwicklungen im Vergleich – 19. und 20. Jahrhundert*. Dietmar Müller és Hannes Siegrist (szerk.). Göttingen: Wallstein Verlag, 2014, 15–38. Hungarian translation © Replika. Fordította Perényi Roland. A fordítást az eredetivel egybevetette és ellenőrizte Keller Márkus.

¹ A jelen írás a Kommission der Wissenschaft und Werte der Sächsischen Akademie der Wissenschaften által 2012-ben publikált tanulmány átdolgozott és kiegészített változata (Siegrist 2012: 75–92).

Előszó

A társadalmi, kulturális és jogi rendhez kapcsolódó konfliktusokat a múltban és a jelenben is gyakran az autonómiára vagy valamelyik rokon fogalomra – ilyen például a szabadság vagy az önrendelkezés – hivatkozva vívták meg. Az autonómia fogalma arra a törekvésekre vagy jogosultságra utal, hogy saját viszonyainkat önállóan rendezzük. A társadalmi cselekvők – egyének, csoportok vagy szervezetek – az autonómiára hivatkozva indokolnak meg funkcionális hatásköröket, speciális jogokat, valamint hatalomra, részvételre és társadalmi elismerésre vonatkozó követeléseket. Az autonómiatörekvések a heteronómia, azaz a kívülről jövő meghatározottság vagy a szabályok harmadik fél által történő megszabásának korlátok közé szorítására irányulnak. A különböző autonómiafelfogások az egyéni és kollektív cselekvők észlelési, tapasztalati és elváráshorizontját egyaránt meghatározzák, társadalmi cselekvésre ösztönöznek és megszabják a társadalmi viszonyok és folyamatok szabályozásának módját. Megadják továbbá a különböző társadalmi szerepek és intézmények konstrukciójának alapját, szabályozzák a társadalmi és kulturális konfliktusok kezelésének módját, valamint meghatározzák a társadalmisítást és az együttműködést a társadalmon, illetve a határokon átívelő nemzetközi és interkulturális kapcsolatokon belül.

A liberális, jogállami keretek között működő, demokratikus, plurális társadalmakban az autonómia a legmagasabb szintű rendezőelv szerepét tölti be, amely biztosítja a társadalmi kapcsolatokon belül a formális jogegyenlőséget és a kiszámíthatóságot. Eközben azonban a hatalomhoz, vagyonhoz és befolyáshoz való hozzáférés, valamint a részvétel reális esélyeinek egyenlőtlensége miatt az autonómia indítékai, céljai és hatásai az adott kontextuson belül mindig vitatottak. Az autonómiával való érvelés egyszerre támaszthat alá befogadó vagy kizáró törekvéseket, hierarchizálást vagy éppen nivellálást célzó stratégiákat. Míg egyes cselekvők az autonómiára hivatkozva igyekeznek magyarázni és védeni addigi speciális jogait, hatalomra, fölényre és monopóliumokra szóló igényeiket, addig mások ugyanilyen módon érvelnek nagyobb részesedés, az egyenlőség, a függetlenség és a mobilitás mellett.

Tanulmányunkban a foglalkozások és hivatások történetére és szociológiájára vonatkozó bevezetést követően az alábbi kérdéseket vizsgáljuk:

- hogyan változik az intézményi rend és a jogrend a modernitásba való átmenet idején, továbbá mely általános és különös autonómiafogalmak jutnak érvényre a 19–20. század folyamán;
- hogyan hatott a társadalmi és intézményi átalakulás a tudományos és művészeti hivatások autonóm cselekvésének esélyeire;
- fenti hivatások milyen társadalmi, szimbolikus és jogi stratégiák segítségével reméltek elérni azt, hogy megszabaduljanak a függőség, a patronázs és az alárendeltség hagyományos és modern formáitól, illetve biztosítsák maguk számára a tudományos, kulturális, gazdasági és társadalmi kapcsolatokon belüli központi szerepet és magasabb pozíciót;
- hogyan és miért határozza meg az autonómiára való törekvés a modern tudomány, technika, kultúra és művészet dinamikáját.

Hivatás, professzionalizáció és professzionális autonómia

A *modern* professzionalizáció története Nyugat- és Közép-Európában, valamint Amerikában az 1800 körüli évtizedekben a nagy intézményi forradalmak és reformok összefüggésében kezdődött. Lassanként egyre több társadalmi réteghez és földrajzi régióhoz ért el ez a folyamat. A professzionalizáció jelen esetben azt jelenti, hogy bizonyos kvalifikációk, funkciók, kompetenciák, pozíciók, jövedelmek – a velük járó presztízzsel – egy elkülönült csoportot alkotnak, és elhatárolják magukat a „szabad mesterségektől” vagy a kereskedelmi és kézművesipari „foglalkozásoktól”. Hivatásnak többnyire olyan kvalifikációs, funkcionális és státuszcsoportokat nevezünk, amelyek tudományosan vagy rendszerszinten megalapozott készségekkel és képességekkel rendelkeznek, hivatásbeli vagy akadémikus értékeket, hozzáállást és etikát vallanak magukénak, önrendelkezési jogokat követelnek maguknak, és a társadalmi, tudományos, kulturális és gazdasági hierarchián belül a felső, illetve középső pozíciók betöltésére töreksznek.²

A „professzionális autonómia” a tudományos vagy művészeti képzettséggel rendelkező „professziók”, valamint további, ezekhez közel álló vagy funkciójában hasonló, tudás-, szimbólum- és információfeldolgozó foglalkozási és funkcionális csoportok önrendelkezési igényeire és jogaira utal. E csoportok előbb vagy utóbb átveszik a társadalmi-professzionális autonómia mintáit és azokat saját igényeiknek megfelelően formálják át.³ A továbbiakban történeti és rendszerszintű elemzés segítségével tisztázzuk, hogy az utóbbi két-három évszázadban a hagyományos és új hivatások mivel támasztották alá készségeiket, képességeiket, jogosultságaikat és illetékességüket, valamint hogyan szabályozták és biztosították maguknak speciális tevékenységi, szociális, kulturális és gazdasági igényeiket – mindezt az „autonómia” fogalmára hivatkozva.

Az autonómiadiskurzus nem csupán a modernitás korszakában határozta meg a munkaszerepek és foglalkozások konstrukcióját, illetve dekonstrukcióját; e körökben már jóval régebbre visszatekintő hagyománya volt ennek. A késő középkorban és a kora újkorban Európa városaiban nem csupán a tudós és művészeti hivatások, hanem a kereskedők és iparosok is céhekbe és más, hasonló testületekbe szerveződtek, amelyek a szakmába történő belépés mellett a hétköznapi viselkedést, továbbá az áruk és szolgáltatások minőségét és árát is szabályozták. A premodern, hierarchikus társadalmon belül ugyanakkor ezek a testületek időnként jelentős kollektív hivatásrendi autonómiával is rendelkeztek. Illetékességüket folyamatosan veszélyeztette ugyan a „magas és alacsonyabb foglalkozások” közötti állandó rivalizálás, valamint az uralkodói, egyházi, kereskedelmi, kézműipari és mezőgazdasági tevékenység, továbbá az egyházi és világi hatalom birtokosainak teljes hatalmat, egyeduralmat célzó beavatkozásai, hatáskörük mégis viszonylag stabil maradt.

Tanulmányunk középpontjában azonban azok a viták és konfliktusok állnak, amelyek a professzionális autonómia, illetve a tudás és a teljesítmény, a munka és a kereset

2 A történeti áttekintéshez lásd: Siegrist (1988, 2001: 12154–12160, 2004: 68–88); McClelland (2003); Löhr, Middell és Siegrist (2012).

3 A legújabb szociológiai professzió kutatáshoz és ennek határterületeihez lásd: Abbott (1988); Kurtz (2002, 2010: 7–25); Miege és Pfadenhauer (2003); Dubar és Tripier (2005); Pfadenhauer (2010: 149–172); Knoblauch (2010: 237–255); Müller-Jentsch (2011: 85–138).

foglalkozásszerű vagy hivatásbeli intézményesítésének értelméről és hasznáról zajlottak a modern kori társadalmon belül. Az autonómia fogalma és diskurzusa a 18. század végétől, a 19. század elejétől fogva – régiótól függően előbb vagy később – meghatározta a rendi társadalomból a liberális osztálytársadalomba, a céhesből a piacgazdaságba, az agrárból az ipari társadalomba, a birodalmakból a nemzetállamokba, a liberális-demokratából a kommunisztikus társadalmi rendbe, és végül az ipariból a tudásalapú és szolgáltató társadalomba való átmenetet. Az akadémikus és művészeti hivatásoknak a modern társadalmon, kultúrán és gazdaságon belül elfoglalt szerepéről szóló vitákban a részt vevő felek a professzionális autonómia fogalmát időnként fel- vagy éppen túlértékelték, míg máskor felhígtották és kiüresítették.

A professzionalizáció a sokféle ideológiai és regionális formában megvalósult modernizáció folyamatán belül a társadalmi megkülönböztetés, alá- és fölrendelés, valamint kizárás sokfunkciós és egyúttal többféle jelentéssel bíró stratégiájává vált a tudásért, a hatalomért, a befolyásért, a presztízsért és a vagyonért folytatott versenyben. A professzionális minták és a professzionalizációs diskurzusok és stratégiák strukturálták a közép- és felsőfokú oktatáson, a tudományos alapon működő szolgáltatási szektoron, a tudásalapú iparágakon, valamint a média- és kultúraiparon belül zajló folyamatokat. A teljes társadalmi és kulturális berendezkedésre rányomta a bélyegét, hogy a hivatások az értelmező, a tervező, a teljesítési és az ellenőrző funkciókhoz, valamint az információs és szimbolikus tevékenységekhez való hozzáférést megkísérelték monopolizálni, valamint a szakmai területükön belüli viszonyokat önállóan rendezni. Azzal, hogy egyre jobban kiépítették a társadalmi, kulturális, természeti és technikai folyamatok elemzésének, értelmezésének, magyarázatának, ábrázolásának, feldolgozásának és értékelésének felsőbbbőségét és hegemoniáját, egyúttal alá is ásták bármilyen harmadik fél autonómiára vagy részvétellel vonatkozó törekvését. Utóbbiak ezért laikusként, felhasználó- vagy a községe szerepbe kényszerülve (ilyen szerep például a páciensé, a kliensé, a nézőé és a fogyasztóé), „kisemberként”, utasításoktól függő munkavállalóként időről időre szembefordultak azon hivatások autonómiájával, amit heteronómiaként értelmeztek és éltek meg. E laikus mozgalmakat újra meg újra felkarolták különböző politikai és kulturális mozgalmak és rezsimiek annak érdekében, hogy az autonóm professziókat megfegyelmezzék és az úgynevezett közérdeknek rendeljék alá.

Az autonómia fogalma és diskurzusa a 18. századtól napjainkig. Törések és folyamatosság

A 18. századtól kezdve egyre több társadalmi cselekvő fejezte ki illetékességi, rendelkezési, cselekvési és részvételi igényét az „autonómia nyelvén”. A diskurzus, illetve maga az autonómiafogalom a modernitás társadalmi és intézményes átalakulásának kifejezőjévé és hajtóerejévé vált. Ezért az autonómia feltételeinek, tartalmának, formájának, indoklásának és következményeinek kérdésével nem csupán a társadalom- és a humán tudományok képviselői foglalkoztak, hanem jog-, állam- és gazdaságtudósok, továbbá természettudósok, mérnökök és a művészeti szakmák képviselői is elemezték és véleményezték azt (vö. Pohlmann 1971: 702–719; Stoljar 2001: 1009–1015). Tudományterülettől és

diszciplínától függetlenül néhányan a fogalom elméleti megalapozására koncentráltak vagy éppen egy univerzális, időtlen rendezőelv mibenlétének kérdését kutatták, mások viszont az autonómiához kapcsolódó elképzelések és gyakorlatok formáját és funkcióját vizsgálták az adott történeti, társadalmi vagy kulturális kontextuson belül.

Jobban megérthetjük az autonómia eszme-, diskurzus-, fogalom- és normatörténetét akkor, ha összekötjük a cselekvők társadalomtörténeti háttérének, tapasztalatainak és érdekeinek vizsgálatával, és a kérdést egyúttal beágyazzuk a tudományos, technikai és művészeti kapcsolatok és folyamatok intézményesülésének és szerveződésének történetébe. Történészként ezért a továbbiakban azt vizsgálom, hogy az autonómiának milyen történeti és társadalmi feltételei vannak; milyen kontinuitás vagy törések figyelhetők meg a fogalom- és diskurzustörténetben; hogyan értelmezték át a cselekvők – saját tapasztalataikra és elvárásaikra alapozva – a fogalmat annak érdekében, hogy törekvéseiknek érvényt szerezzenek és viszonyaikat állandósítsák.

A legutóbbi két-három évszázad története azt mutatja, hogy a modern, munkamegosztáson alapuló társadalomban az autonómia kiemelt értékévé vált, amely egyre több tevékenységet áthatott és az élet egyre több területére nyomta rá a bélyegét. A társadalmi és kulturális differenciálódás előrehaladásával új tudományos és művészeti diszciplínák, iskolák és hivatások keletkeztek, amelyek autonómiaigényüket egy különleges tudás- és értékrendre, speciális módszerekre és illetékességi körökre, képességekre és jogosítványokra alapozták (vö. Stichweh 1994: 278–336; Bourdieu 1999). Azzal, hogy az egyének, foglalkozási, funkcionális és státuszcsoportok, egyletek, érdekképviseletek, vállalatok, közttestületek, felekezetek, államok, nemzetek és nemzetközi szervezetek társadalmi és szimbolikus stratégiáit az „autonómia” meghatározta, a fogalom jelentésspektruma és funkciója jelentős mértékben differenciálódott és kiszélesedett.

Az autonómiafogalom jelentését és funkcióját folyamatosan átszabták az egyes szocioprofessionális csoportokon belül uralkodó egyéni és hivatásrendi autonómia-elképzelések. A professziók – változó konstellációkban és kontextusokban, egyúttal sokféle szimbolikus és társadalmi stratégia segítségével – igyekeztek meggyőzni a társadalmat arról, hogy a szellemi munka, illetve a professzionális tudás átlagon felüli autonómiát követel meg. Azzal érveltek, hogy az autonómia alapozza meg a tudomány és a művészetek teljesítő- és fejlődőképességét, garantálja a tudásalapú foglalkozások és a művészek függetlenségét, önzetlenségét és a közjóra való törekvésüket, ez teszi lehetővé új szellemi alkotások, kifejezési módok és technikai eljárások megteremtését, és egyúttal csakis az autonómia teremthet fair verseny- és együttműködési viszonyokat azon csoportok számára, amelyek sokat investáltak tudományos és kulturális tőkéjükbe. Szerintük a professzionális autonómia elengedhetetlen feltétele az egyéni teljesítőképeségnek, a szakmai szolidaritásnak, a társadalmi közjónak és a kulturális, tudományos és technikai fejlődésnek.

A „tudományos, professzionális és művészi autonómia” számos más témával összefonódó diskurzusa az a kötelék, amely e csoportok társadalmasítását (Vergesellschaftung) és közösségiesítését (Vergemeinschaftung) a modern kultúrállamon, valamint a modern világ határokön átívelő tudományos, technikai és kulturális kapcsolatain belül megalapozza.

Az utóbbi két évszázadban a professzionális autonómiáról szóló beszédmódot – minden történelmi törés és interkulturális feszültség ellenére – a nagymértékű – valós vagy vélt – folytonosság jellemezte. A tudományos és művészeti foglalkozások olyan időkben

és kontextusokban is ragaszkodtak – több-kevesebb sikerrel – ehhez a kontinuitáshoz, amikor strukturális hasonlóságai, közös jellemzőik gyengültek, és megerősödtek a kívülről – más társadalmi csoportok és szervezetek, például nagyvállalatok és autoriter politikai rezsimiek felől – érkező befolyásolási törekvések. Azáltal, hogy a modern társadalom a tudomány és művészet autonómiájának kérdésével foglalkozott, nem csupán a tudós vagy a művész speciális autonómiáját illetően jutott konszenzusra, hanem általában véve az autonómia és a társadalmi rend problematikáját illetően is.

A modern kori autonómiáról szóló történeti mesterelbeszélés tehát úgy szól, hogy a 18. és a 19. század vége között Európa és Amerika legnagyobb részén a hagyományos autonómiakonceptiók – amelyek az arisztokratikus előjogokból, a vallási értelmezési monopóliumokból, valamint a rendi alapú különjogokból levezetett kiváltságokon alapultak – jelentős mértékben devalválódtak, és az ember, a polgár, illetve a jogalany individuális autonómiája eszméjének adták át a helyüket. Az 1800 táján bekövetkezett cezúrát egészen a mai napig azzal magyarázzák, hogy ekkoriban váltotta fel az arisztokrata-rendi jellegűt a liberális-individualista autonómiafogalom. Ezen alapul a történet-, társadalom-, kultúra- és jogtudományon belül a premodern és modern társadalmak közötti megkülönböztetés.

A liberális-individualista autonómiakonceptió megalapozta mind az iparúzési, munkavégzési és kereskedelmi szabadságot, mind pedig az ember és a polgár szabadságát és formális jogegyenlőségét. Ez az elv ösztönözte azokra a nagy intézményi forradalmakra és jogi reformokra, amelyek a 18. század vége és a 20. század eleje közötti időszakban Európa, Amerika és végül az egész világ egyre nagyobb területeire áterjedtek. Az eszmei és intézményi keretek változása a tudósokat és művészeket is arra kényszerítette, hogy újratárgyalják különleges autonómiaigényeiket a társadalommal és az állammal. Ennek során nem csupán azokra az individualista és liberális autonómiakonceptiókra hivatkoztak, amelyek a tulajdonjogokra és a polgári szabadságjogok bizonyos elemeire – például a politikai nézetekre vagy az iparúzés szabadságára – vonatkoztak, hanem – a hagyomány, a szakma és a foglalkozás által megalapozott – korporatív autonómiaelképzelésekre, illetve az állami autonómia vagy a nemzeti szuverenitás elveire is. Ezek az elvek határozták meg a tudományos és kulturális mezők dinamikáját, a (közönség-, felhasználó-, kliens- és páciensszerepeket betöltő) társadalom, valamint a tudományos és művészeti foglalkozások képviselői közötti együttműködést vagy éppen konfliktusokat, továbbá a nemzetek egymáshoz való közeledését vagy éppen eltávolodását. A tudományos és művészeti hivatások tagjai az egyéni szabadság úttörőinek, a tudomány őrzőinek és előmozdítóinak, a szakmai különjogok jogos birtokosainak, a nemzeti elithez és azon „kulturállamok” elitjéhez tartozóknak vélték magukat, amelyek az úgynevezett civilizálatlan, az akkor ismert világ európai birodalmak által uralt részeitől élesen megkülönböztették magukat (vö. Burrage 1988: 51–83, 2014; Siegrist 1996, 2004: 68–88).

E csoportok bizonyos tekintetben kevésbé alapvető törésként, sokkal inkább az autonómia felé tartó hosszú, több évszázados út egyik állomásaként élték meg a modern társadalmi és jogrendbe való átmenetet. Új esélyek és kockázatok teremttek számukra akkoriban, hiszen az egyéni autonómia eszméje, amely a korábbi évszázadokban nem utolsósorban a világi és egyházi hatalommal folytatott vitáikból kristályosodott ki, ezáltal a társadalom általános rendezőelvévé vált. Ugyanakkor azonban egyszerre keletkeztek esélyek és kockázatok is a társadalmi rend, valamint a professzionális tanúsítványok

nacionalizálódásából. A nemzeti szolgáltatási piacok védelme, illetve az „idegen” tudás és a nem honos kifejezési formák nemzeti alapú diszkriminációja a professzionálisan képzett személyek és a professzionális tudás nemzetközi áramlását jelentősen korlátozta a 19. századtól egészen nagyjából a 20. század végéig, amikor aztán az Európai Unió ezeket a korlátokat elkezdte lebontani.

Az a tény, hogy 1800 körül ezek az eszmék, intézmények és szervezeti formák – amelyeknek a kialakításában és megvalósításában a hivatások képviselői, a művészek és az értelmiségiek hosszú idő óta részt vállaltak – általános vezérelvekké váltak, kezdetben a tudásalapú, valamint az expresszív képességekkel bíró foglalkozások pozícióit erősítette. Az új rendbe való átmenet során tehát ezek lettek azok a csoportok, amelyek különleges társadalmi, kulturális és tudományos erőforrásaiknak, hozzáállásuknak és képességeiknek köszönhetően jobban tudtak élni a számukra kínálózkodó lehetőségekkel, mint a népesség jelentős része. Az azonban már jóval nagyobb problémát jelentett, hogy autonómia-igényeikért innentől fogva már a modern állammal kellett alkudozniuk, továbbá hogy a nyilvánosság előtt, piaci körülmények között kellett megállniuk a helyüket.

A modern polgári társadalom társadalmi és jogrendje elvileg lehetővé teszi az autonóm egyéniségek egymás mellett élését. Az az alapelv érvényesül, miszerint „az erkölcsi kiteljesülést mint az emberi létezés értelmét megvalósítani sosem a jogilag kikényszerített, hanem csakis az autonóm módon választott viselkedés eredményeként lehet” (Grimm 1987: 11). Az autonóm ember vagy polgár eszméjét hirdették tehát, aki jogi önállóságára, társadalmi-gazdasági állására, szakmai teljesítményére, kulturáltságára és műveltségére alapozva jogosult – és kötelezi is magát – arra, hogy saját érdekeit és viszonyait a szabad együttműködési, kommunikációs és tárgyalási folyamatok keretein belül rendezze.

A felvilágosult jog-, kultúra- és társadalomtudósok akkoriban az ember autonómiáját vagy természetes (azaz a jog előtti), a személyhez és teljesítményéhez kötődő abszolút jogként fogták fel vagy pedig egy törvény által biztosított szabadságként. Sokan közülük tudományos vagy művészeti hivatásúak. Írásaikban saját társadalmi köreik világképét tették bizonyos mértékben általánossá. A hivatások nagy része számára ugyanakkor problémát jelentett az a tény, hogy a domináns liberális-individualista jog- és társadalomelmélet, illetve alkotmánytan a hivatásrendek autonómiájának koncepcióját – tehát azt az eszmét, hogy az egyazon hivatást gyakorlók testülete önállóan, mindenkire vonatkozóan határozza meg saját szabályrendszerét – elutasította, arra hivatkozva, hogy ezek közvetítő testületek. Ezért oszlatták fel és tiltották be Európa nagy részén 1800 körül a premodern orvosi céheket, jogász kollégiumokat, a professzorok és hallgatók kollégiumaként működő egyetemeket, valamint a gyógyszerészek, fűszerkereskedők, építőmesterek, festők és zenészek céheit.

A professzionális önszerveződés és önrendelkezés eszméje azonban e körökben sokféle formában élt tovább. Egyesek meglévő – gyakran egészen a késő középkorig vagy a kora újkorig visszanyúló – önrendelkezési hagyományaikra hivatkoztak. Mások olyan külföldi példákra utaltak, mint az angol *gentlemanly professions*, az autonóm londoni jogászcéhek vagy a cambridge-i és oxfordi egyetemek professzori kollégiumai. A 17. századtól kezdve átalakuló angol társadalom, amelyen belül a hagyományos korporatív és a modern liberális autonómiaelképzelések egymás mellett léteztek, és a 19. század során a hivatások helyzetét már semmi nem rendítette meg, egyfajta jövőképként lebegett szemük előtt.

Az európai kontinens azon államaiban, amelyekben a napóleoni időkben az állam kötelező „szakmai kamarákat” hozott létre annak érdekében, hogy bizonyos kiválasztott professziókat (mint például az orvosokat és a jogászokat) hatékonyabban ellenőrizhessen és rendszabályozhasson, a szabad foglalkozások igyekeztek ezeket a kamarákat önkormányzati és érdekképviselői testülettel alakítani (vö. Burrage 1988: 51–83; Siegrist 1996).

Az új liberális és individualista rendezőelvek, amelyekkel a hivatások és a művészek akkoriban szembesültek, alapjaikat tekintve, társadalmi beágyazottságukban, valamint egyeduralkodó idő- és tárgybéli, illetve területi hatásköre tekintetében is különböztek egymástól. Egyesek az autonómiát történelmen felüli, univerzális, megkérdőjelezhetetlen elvként fogták fel, amely az emberiség fizikai és pszichikai természetéből fakad, vagy pedig egy metafizikai elvből eredeztethető. Mások viszont az autonómia történeti, társadalmi és kulturális meghatározottságát és megjelenési formáját hangsúlyozták. E konfliktus az állampolgár alanyi jogai, illetve a külső és belső viszonyait autonóm módon rendező, szuverén, territoriális és nemzetállam objektív jogának egymáshoz való viszonyáról szóló állandó összetűzésekben bontakozott ki.

Elvben a magán-, a büntető- és a közjog szabályozta a gazdaságon, a tudományon és a művészetben belüli cselekvést és kapcsolatokat is. A társadalom bizonyos részterületeinek liberalizálódása folyamán az állam a jogalanyok számára előbb-utóbb ismét több autonómiát biztosított. E jogok teremtették meg a piaci önszabályozás és önszerveződés, a polgári nyilvánosság és a civil társadalom úgynevezett állammentes szférájának alapját. Szabad kooperációs és kommunikációs csatornákon keresztül többé-kevésbé autonóm cselekvők egyeztettek egymással a tudás, a kulturális termékek és a professzionális szolgáltatások kezeléséről. Az e folyamat során kialakult társadalmi, kulturális, üzleti és magánszerződésbeli konvenciók közül néhányat a törvényhozó idővel általános jogi normává nyilvánított. Az állam ezúton konkretizálta a tipikus társadalmi és morális konfliktusok jogi úton történő feldolgozásának és megoldásának szabályait és eljárásait.

Az államok arra a feltételezésre alapozva, hogy a tudományos és művészeti hivatások különleges vagy magasabb szintű kognitív vagy expresszív tudással rendelkeznek, aminek a társadalmi fejlődés szempontjából központi szerepe van, az oktatásra, a számonkérésre, a felvételre, a tevékenységre, valamint a piacra és az ellátásra vonatkozó külön normákkal egészítették ki és konkretizálták a közjogot. Az államok – amelyek vezető szerepet vindikáltak maguknak a társadalom, a kultúra és a tudomány modernizációjában – az akadémiai és művészeti hivatások betöltéséhez szükséges kvalifikációt, státuszt és viselkedést mindig az állami jólét és a közjó biztosításának szem előtt tartásával szabályozták. Törvényi intézkedésekkel, valamint a professziók egy részének az állami bürokráciába történő integrálásával korlátozták az egyéni, diszciplináris és hivatásbeli autonómiatörekvéseket. Ezáltal a tudományos hivatásokon belül átmenetileg jelentősen nőtt a heteronómia.

Ahogy a 19. század folyamán mindinkább differenciálódott a tudomány, a kultúra és a gazdaság, és a magánalkalmazott, illetve szabadfoglalkozású tudósok és művészek száma egyre magasabbra nőtt, úgy az állam egyre inkább újra a kötelezővé tett közszolgálati foglalkozási kamarákhoz, a tudományos és művészeti foglalkozások szabad egyleteihez és szövetségeihez, a szakbürokráciákhoz, a kórházakhoz, az egyetemekhez, a művészeti múzeumokhoz és a művészeti főiskolákhoz, valamint a magánvállalatokhoz, a részvénytársaságokhoz és a szövetkezetekhez delegálta a törvényi szabályozás felügyeletének és

végrehajtásának feladatát. A szervezett társadalmon belül az autonómiához való jogot egyre inkább kollektív jogalanyokra és szervezetekre (azok vezetőire) ruházták át, amelyek az állam és az egyén szintje közti közvetítő testületként működtek. A szervezetek közötti kapcsolatokat az autonómia szempontjai szabályozták. Az egyén autonómiáját egy egylethez vagy szövetséghez való tartozása, vagy a vállalat és üzem hierarchiáján belül elfoglalt pozíciója határozta meg.

A jogalkotásban, az igazságszolgáltatásban és a jogtudományban a 19. század második felétől fogva az autonómiát (ismételten) egyre inkább a különböző testületek szabályzatalkotási felhatalmazásának tekintették (Pohlmann: 1971: 702–719). Beseler szerint az autonómia „bizonyos korporációkat megillető felhatalmazás arra, hogy szabad jogaik alapján a maguk által felhatalmazott körön belül vagy inkább különleges viszonyaikra vonatkozóan [...] saját szabályokat hozzanak” (1885: 76). Max Weber az autonómia fogalmát jogi-szociológiai szempontok mentén „egy jól lehatárolható személyi kör” meglétéhez kötötte, amely „a közös megegyezés vagy elfogadott szabályzat alapján egy a csoport által lényegében önállóan módosítható különjog hatálya alatt áll”. Hogy ez a személyi kör hogyan néz ki, egyesületről vagy részvénytársaságról van-e szó, Weber szerint a fogalom szempontjából lényegtelen (Weber és Winckelmann 1956: 36, 536).

Az egyre jobban differenciálódó modern társadalomban egyes tudományos és művészeti hivatásoknak hosszú idő alatt sikerült – kollektív és egyéni – autonómiatörekvések közül néhányat intézményesíteniük. E folyamat során a polgári középosztályokkal és a gazdasági elitekkel való kapcsolataikból profitáltak, melyek önállósághoz és autonómiához való hozzáállásukat nem csupán osztották velük, hanem egyúttal meg is határozták (vö. Siegrist 1988; Kocka 1995: 9–84; Ruppert 1998). Autonómiaköveteléseikért azonban a modern állammal kellett alkuba bocsátkozniuk, amely a legfelsőbb szabályozó hatóságnak tekintette önmagát, és újra meg újra aktívan avatkozott társadalmi, gazdasági és kulturális folyamatokba. A konzervatív és bürokratikus államok a tudományos és művészeti hivatások autonómiáját sokkal jobban korlátozták, mint a liberális és demokratikus államok. A tudományos hivatások művelőinek nagy részét hosszú ideig államhivatalnokként vagy a korlátozott számban kiosztott közszolgálati hivatalok viselőiként alkalmazták. Ezek a státuszcsoportok a bürokratikus elitek részeként, illetve az államhoz közel álló igazgatási réteggént időnként arra kényszerülhettek, hogy szakmailag és tudományosan indokolt autonómiaigényeiket alárendeljék a szolgálati előírásoknak. A tudományos képzettségű államhivatalnokok az államhatalom kijelölt képviselőiként sokszor megakadályozták a szabadfoglalkozású hivatások önállósági törekvéseit. A magánalkalmazásban álló tudományos és művészeti hivatások képviselőinek autonómiaigényeit ugyanakkor a vállalkozók rendelkezésre, ellenőrzésre és felügyeletre vonatkozó követeléseai szorították korlátok közé. A nyomda-, a média- és a kulturális iparban a kiadók a szerződéses jogviszonyt és a szerzői jogot használták arra, hogy korlátozzák a magukat a saját szellemi termékeik birtokosának tekintő szerzők autonómiáját (Kron 1976; Gieseke 1995; Scheideler 1997; Siegrist 2010: 3–36). Az új, tudásalapú iparágakban – mint amilyen például a vegyipar vagy az elektroipar – a vállalkozók a 19. század végétől a munkaszerződések segítségével, valamint a munkavállalók találmányaira vonatkozó jogoknak a cég számára történő biztosításával tudták az alkalmazott vegyészekkel és mérnökökkel szemben megvédeni saját autonómiájukat (Seckelmann 2006; Lang 2014: 230–249).

A modern társadalom dinamikája az önrendelkezési jogok kialakítása és elosztása kapcsán újabb és újabb konfliktusokhoz vezetett. A tudományos és művészeti hivatások az osztálytársadalmon és a különböző szakágakra, szektorokra és funkcionális rendszerekre tagolódó társadalmon belül úgy pozicionálták magukat, hogy szakmai kompetenciájukra vagy a tudomány, illetve a művészetek autonómiájára hivatkoztak. Így vagy úgy, önmaguk akarták saját viszonyaikat szabályozni, vagy legalábbis aktívan részt akartak venni az őket érintő egyezményekről, törvényekről és normákról szóló tárgyalásokban. Az állam mint közvetítő gyakran alig tudott lépést tartani a rivalizáló érdekek és a divergáló autonómia-igények között.

A különböző érdekcsoportoknak a tudományon, kultúrán és művészeteken belüli autonómiáért folytatott harca megosztotta a polgári eliteket és a középosztályokat, időnként azonban az egyensúlyra vonatkozó új egyezményeket és normákat teremtett, aminek köszönhetően a cselekvők együttműködése tartóssá vált, és egyúttal az értékeket meghatározó, mintaadó polgári elitek uralmát és fölényét is biztosította (vö. Kocka 1995: 9–84; Lundgreen 2000: 173–194). E társadalmi egyezségek retorikai magyarázata gyakran a nemzet kulturális, tudományos és gazdasági jólétére épült (Goschler 2002: 97–144).

Az egyéni és kollektív autonómiáról folytatott állandó vitákban a tudományos és művészeti hivatások tagjai, illetve az általuk alkotott különböző szövetségek a gazdasággal szemben folyamatosan arra hivatkoztak, hogy ők az egoista érdekeket követő, nyereség-orientált vállalkozókkal ellentétben idealista célokat követnek, és tevékenységüket önzetlenül állítják a közjó és a fejlődés szolgálatába. Klienseikkel vagy közönségükkel szemben támasztott autonómiaigényeiket magasabb szintű tudásukkal és az érdeknélküliség elvével magyarázták (Siegrist 2001: 12154–12160). A kollégáikhoz, illetve más akadémiai vagy magasabb hivatások képviselőihez való viszonyukban a kollegialitáshoz, a művelt emberek szolidaritásának elvéhez, valamint a tudás, az ötletek vagy a különböző kifejezési formák szabad áramlásának eszméjéhez tartották magukat. Az efféle szabályok és hozzáállás melletti kiállás ezeket a foglalkozási, funkcionális és státuszcsoportokat még olyan időkben is összekötötte, amikor egyébként kevés kapcsolódási pontot találtak.

A tudományos és művészeti foglalkozások azzal az igénnyel léptek fel, hogy tudásukra és lelkiismeretükre alapozva autonóm módon dönthessenek, közvetíthessenek a magánérdek és a közjó között, és egyúttal iránymutatást adhassanak a társadalom számára. Cserébe a társadalom elvárta tőlük, hogy e hivatások érdemi mértékben járuljanak hozzá a polgárok kiműveléséhez, valamint a társadalom modernizálásához és integrációjához. A társadalomtudományba és művészetbe vetett bizalmát nem csupán törvények és intézmények alapozták meg, hanem a tudósról és a művésztől alkotott kép is. Erről a 19. századtól széles körben elterjedt tudományos és népszerűsítő tudós-, kutató-, mérnök- és művészéletrajzok gondoskodtak. Ezek a hivatásos szakember képét közvetítették, aki – tanulmányai, valamint gyakorlata során az elemzés, a szintézis, a fogalmi absztrakció, az ábrázolás, a kommunikáció és a véleményalkotás terén elsajátított képességeire alapozva – saját szakterületén belül autonóm módon cselekszik. Azok a tudósok és művészek, akik a nyilvánosságban és a politikában általános érvényű ügyekben nyilvánultak meg és ennek során kivételes tekintélyt szereztek maguknak az értelmezés és rend kérdései terén, mind hozzájárultak ahhoz, hogy a közjóért elkötelezett tudós és művész képe megszilárdult.

A tudományos és művészeti hivatások ugyanakkor azonban azt is kockáztatták, hogy értelmezésre, státuszra, cselekvésre és kialakításra vonatkozó – általános és különös – törekvéseiket egy harmadik fél és a társadalom kétségbe vonja. A 19. és 20. században időről időre arra kényszerítették őket a tudományos vagy művészeti téren *laikusnak* számítók, akik rivalizáló eszmékre és alternatív kritériumokra alapozva követeltek jogokat és beleszólást a szabályozásba, hogy saját hatalmi és felsőbbbségi pozíciójukat revidéálják (Burrage 1988: 51–83; Gerhards 2001: 161–184; Siegrist 2004: 68–88). A tudósok és művészek ezt gyakran tudományos és művészeti autonómiájuk kívülről érkező fenyegetéseként élték meg. Arra panaszkodtak, hogy a tudomány és a művészet kommercializálódása, politizálódása, nivellálódása vagy éppen demokratizálódása a fejlődést, a társadalmi integrációt és az erkölcsöket fenyegeti. Ennek során olykor megfélemlítettek arról, hogy a professzionális tudás és a művészi kifejezési formák fel- vagy épp leértékelődését a tudományon és művészetben belüli verseny határozta meg, tehát endogén oka volt.

Azzal, hogy a hagyományokhoz ragaszkodók és az újítók, a győztesek és a vesztesek egyaránt visszanyúltak a hivatás, a tudós vagy a művész autonómiájának oly sokjelentésű és -funkciójú koncepciójához, a saját csoporton belüli feszültségeket is elkendőzték. Az autonómia e körökben önrendelkezést jelentett, méghozzá *a)* az egyén, *b)* egy speciális kvalifikációval bíró foglalkozási vagy státuszcsoport, *c)* egy tudományos diszciplína vagy iskola, *d)* egy művészeti ág, *e)* egy művészeti irányzat, *f)* a tudomány vagy művészet egy bizonyos szektora vagy alrendszere, *g)* a szellemi foglalkozásuk, *h)* egy szervezet, *i)* a nemzeti tudomány és művészet stb. önrendelkezését. Ebből következik, hogy az autonómia a tudományos, professzionális és művészeti milión belül sokkal többet jelentett a modern, liberális jog- és társadalomelmélet általános autonómiafogalmánál, amely arra az absztrakt lehetőségre támaszkodik, miszerint a szabad és versenyalapú kooperációs és kommunikációs folyamatokon belül önrendelkező módon lehet cselekedni.

Professzionalizáció és autonómia a tudományos és művészeti hivatásokban.

Elméletek és példák

A tudományos és művészeti hivatások önrendelkezésre vonatkozó törekvéseiket sohasem pusztán az általános autonómia- és szabadságkonceptiókra alapozva indokolták, kommunikálták és intézményesítették. Különleges fogalmakat, kategóriákat és intézményeket dolgoztak ki ehhez, mint amilyen például a tudós, a szabadfoglalkozású vagy hivatású, vagy a művész, az író, a szerző, az értelmiségi, az intelligencia, a szakértő és végül a kompetencia – utóbbi az illetékesség, a képesítés és a jogosultság értelmében (Charle 1997; Siegrist 2001: 12154–12160; Hübingner 2006; Kurtz és Pfadenhauer 2010). Az olyan kifejezések, mint például a tudomány, a tudományos diszciplína, a művészet és a kultúra, mind – explicit vagy implicit módon egyaránt – az autonóm értelmi és tudásrendszerekre, szociokulturális mezőkre, valamint alá- és fölérendeltségi viszonyokra utaltak. A szellemi munka, szellemi termék és szellemi tulajdon fogalmai ugyanakkor azt sugallták, hogy a munka jellege, illetve a termék tulajdonsága határozza meg a különleges cselekvési, illetve rendelkezési jogokat. A 19. század óta újra meg újra követelt, és végül a 20. század során

néhány országban előbb-utóbb alap- vagy alkotmányos joggá emelt tudományos és művészi szabadság olyan alapelv, amely egyrészt autonómiát biztosít különleges funkcionális, státusz- és foglalkozási csoportoknak, másrészt szabályozza az egymással versengő autonómiatörekvések közötti kiegyezést (Kempen 2011: 1–49).

A történelem azt mutatja, hogy ezek az eszmék eredetileg olyan, a vita során alkalmazott fogalmak voltak, amelyek segítségével a tudományos és művészeti hivatások cselekvési területet és autonómiajogaikat szándékoztak kiépíteni és biztosítani maguknak a társadalmon belül. Előbb vagy utóbb ezek a fogalmak általános – normatív vagy analitikus – kulcskifejezésekké váltak, amelyek orientációs pontként szolgáltak a rivalizáló érdekcsoportok és a társadalom közötti konfliktusokban, és meghatározták a modern kultúra és tudomány szerveződését és intézményesülését.

Az olyan különböző csoportok, mint például az ügyvédek, az orvosok, a professzorok, a mérnökök, a képzőművészek és az írók közös nevezőjét a legtágabb értelemben az adta, hogy mindannyian autonómiára törekedtek. Külön-külön azonban nagyon is eltérő módon értelmezték és intézményesítették önrendelkezési igényeiket. A továbbiakban ezt mutatjuk be – szisztematikusan és példákkal – a klasszikus szabadfoglalkozások, a műszaki foglalkozások és a művészek történetén keresztül.

A 18. század végétől kezdve sok tudományos foglalkozás általában az akadémiai hivatás eszményképét követte, azaz egy formálisan szabályozott magasabb foglalkozás ideáját, amely szisztematikus tudományos képzésen alapszik, és amelyet erősebben szabályozott és felügyelt területeken és piacokon belül gyakorolnak. A professzionalizációs stratégiák arra irányultak, hogy a bizonyos tevékenységekhez való hozzáférést teljesítményen alapuló kritériumok szabályozzák, és a jogosultsági rendszer segítségével felügyeljük, hogy a hivatáshoz tartozók helyzetét és presztízsét a munka világán és a társadalmon belül megemeljék, cselekvési jogaikat és jövedelmi lehetőségeiket erősítsék, és a professzionális cselekvést moralizálják.

A történeti professzionalizációkutatás durván az alábbi professzionalizációváltozatokat különbözteti meg:

- a) felülről történő professzionalizáció, amelynek kereteit az állam határozza meg, ahol a hivatás külső meghatározottsága bizonyos értelemben döntő;
- b) alulról induló professzionalizáció, amelyet az adott (egyéni és kollektív) autonómiára törekvő foglalkozási hivatáscsoport aktívan alakít, és amely ideális esetben oda vezet, hogy saját viszonyait önmaga határozza meg;
- c) kívülről jövő professzionalizáció, amely egy külső minta önkéntes vagy kényszerű átvételén alapszik (Siegrist 1988, 1996, 2001: 12154–12160; Lundgreen 2000: 173–194).

A 19. századi nemzetközi különbségek szemszögéből az *a*) változatot legtöbbször a kontinentális Európa professzionalizációs mintájának tekintik, míg a *b*) változat az angolszász mintát, a *c*) pedig a perifériákra, a külső hatalom által uralt, valamint a modernizációs lemaradásukat bepótló régiókra – például Kelet-Európára – jellemző.⁴ Valójában az

---

4 Vö. ehhez a jelen kötetben [az eredeti megjelenés helyén – a szerk.] Michael Burrage, Manuel Schramm és Juliane Scholz (2014: 41–74; 169–186; 298–327) összehasonlító tanulmányait a *b*), illetve a) változatokban az Egyesült Államokban és a kontinentális Európa országaiban; továbbá Dietmar Müller, Augusta Dimou, Cornel Mîsu és Srđan Milošević (2014: 75–132; 187–206; 207–229; 272–297) írásait az *a*), illetve *c*) típusú professzionalizációs minták megjelenéséről Kelet-, Közép- és Délkelet-Európa esetében.

európai kontinens legtöbb területén mindegyik felsorolt típusra találunk példát. A klasszikus akadémiai vagy szabadfoglalkozások történetével kapcsolatos alábbi leírás is azt mutatja, hogy fejlődésüket lényegesen befolyásolta a kívülről érkező és a saját professzionalizációs folyamatok között fennálló feszültség.

Azokban az országokban, ahol az orvosok és jogászok 1800 előtt hivatásrendi autonómiajogokkal rendelkeztek, e jogokat a 18–19. század fordulóján jelentős részben megvonták tőlük. Az állam teljes mértékben magához vonta a képzés, a vizsgáztatás és a foglalkozásba történő belépés felügyeletét, az adott foglalkozást egy korlátozott számban kiosztható hivatallá változtatta, és megszüntette az önrendelkezési jogokat. Hosszú távon azonban a 19. és 20. század folyamán mégis a tudományosan képzett és vizsgázott szabadfoglalkozású hivatásgyakorlók, és az önrendelkezési jogokkal bíró liberális hivatás – sokféleképpen változó és alkalmazkodó – eszményképe jutott érvényre. A liberális és demokratikus társadalmakban ettől fogva az egyén tudományos és szakmai alapokon nyugvó autonómiája beágyazódott a hivatások viszonylagos autonóm rendjébe, miközben azt az állam által hozott törvények korlátok közé szorították.

A fasiszta diktatúrák ismét csökkentették az egyéni autonómiát, a hivatásrendi autonómiát pedig kiüresítették. Utóbbinak csupán külső formáit hagyták meg, ennek segítségével fegyelmelve meg bizonyos csoportokat (Beyrau 1994: 34–54; Siegrist 1994: 549–583; Jarausch 1995: 200–222). E diktatúrák a hivatásokat elsősorban az állam, a nép, a közjó és a faj szolgálóinak tekintették. A formálisan fennmaradó önszabályozó testületeket állami felügyelő, ellenőrző és rendszabályozó szervezetté alakították át.

Az államszocialista rendszerek az akadémiai foglalkozásúakat állami alkalmazottakká tették és a szabadfoglalkozás státuszát jórészt megszüntették. Az orvosoknak, jogászoknak, és sok más értelmiségi hivatásnak az államot, a munkásosztályt, a közjót és a haladást kellett szolgálnia. A hagyományosan autonóm területeket leszűkítették, az önrendelkezésre vonatkozó igényeket pedig illegitimnek nyilvánították.⁵ Némi maradék autonómiát abban az esetben biztosítottak, ha ezt tudományos és szakmai sztemenderdek vagy az adott hivatás társadalmi haszna alátámasztotta, és az autonómia nem mondott ellent a politikai alapelveknek.

A posztfasiszta társadalmakban 1945 után, a posztszocialista társadalmakban pedig 1989/1990 után a szabadfoglalkozás és a professzionalitás eszméit újra felélesztették (Siegrist 1995: 118–136).

Az autonómia és a heteronómia ellenpólusai közötti ingadozás mutatkozik a modern mérnöki foglalkozások történetében is (König, Siegrist és Vetterli 1985; König 2006: 188–198; Gispén 2006: 127–178). Ez a 18. század végén, 19. század elején kezdődött, amikor az európai államok – Franciaországtól Németországon át Oroszorszáig – műszaki főiskolákat alapítottak, ahol matematikai és természettudományos alaptudást, technikai képességeket és adminisztratív ismereteket oktattak. Az itt szerzett diploma a hadseregen belül, az állami bürokráciában, és egyre inkább a magángazdaságban is vezetői, illetve adminisztrációs funkciók ellátására kvalifikálta a végzetetteket. A tudás formalizálásával,

---

5 Vö. Rafael Mrowczynski tanulmányát a lengyelországi és oroszországi jogtanácsosi foglalkozásokról jelen kötetben (az eredeti megjelenés helyén – a szerk.) (2014: 133–168). Ebből a szempontból Beyrau munkája (1993, 1994: 60–76, 1994: 34–54) alapvető.

valamint az állami képzéssel a kontinentális államok a műszaki és ipari téren úttörőnek számító Angliával szembeni lemaradásukat akarták behozni, ahol a mérnököt hagyományosan – még a 19. századba átnyúlóan is – elsősorban az üzemi gyakorlat kvalifikálta a hivatásra.

A klasszikus diplomás foglalkozásoktól eltérően a mérnökök saját autonómiatörekvéseiket sokáig nem tudásukra és szabadfoglalkozású beállítottságukra alapozták, hanem gyakorlati munkájuk technikai és gazdasági hasznára, illetve az államigazgatásban és a magánvállalatokon belül betöltött tekintélypozícióikra. Az eszménykép az olyan típusú mérnök volt, aki autonómiára vonatkozó igényét technikai teljesítőképességével, vezetői kompetenciáival és érvényesülési kvalitásaival alapozta meg mind az állami szektoron, mind a piacgazdaságon belül.

Különleges kisugárzása volt – országtól függően korábban vagy épp később – a mérnök-vállalkozónak, aki speciális szakmai különígyényeit uralmi jogokkal egészítette ki, amelyeket anyagi és szellemi tulajdonjogokból vezetett le. Ehhez az eszményképhez igazodtak a magániparban egyre nagyobb számban megjelenő alkalmazott mérnökök. Ahogy nőttek a vállalatok, s ezzel egyre jobban kiépültek a hierarchiák, illetve az előrehaladó munkamegosztás és racionalizálás miatt növekedett a specializáció, úgy panaszkodtak egyre inkább a mérnökök karrieresélyeik romlásáról, majd a foglalkozásuk proletarizálásáról. Bár a nagyüzemi gyártáson és kutatáson belül nőtt a kívülről érkező meghatározottság, a műszaki foglalkozások mégis makacsul tartották magukat ahhoz a megszokáshoz, hogy munkájukra és helyzetükre az autonómia szemszögéből tekintsenek. Ez a feszültség jellemezte a mérnök helyzetét, megítélését és tudatát a teljes 20. század folyamán – a magán- és közszférában, továbbá az államszocialista társadalmon belül egyaránt.

Autonómia és heteronómia a művészeti foglalkozásokon belül

A 18. század vége és a 19. század eleje közötti időszakban a képzőművészetben, zenén és irodalmon belül intézményi átalakulás ment végbe, amelyet a szakirodalom „az udvari művészetből a polgári művészetbe” történő átmenetre hegyez ki (Elias (2000 [1993]); Ruppert 1998; Mommsen 2000; McClelland 2003). Ez azt jelenti, hogy a hagyományos patronázviszonyokat a piaci, illetve a versenyalapú viszonyok váltották fel. A művész emancipációjának következményei azonban ambivalensek. A művész fogalmáról, munkájáról és funkciójáról folytatott vitákban ezek a csoportok elsősorban szimbolikus stratégiák segítségével pozicionálták magukat. A művész szerepét olyan tulajdonságokhoz kötötték, mint az egyéniség, a személyiség és a szubjektív kreativitás, a művészt zsenivé, látnokká és gyógyítótá stilizálták. Bármelyikről is legyen szó, a modern társadalmon belül e szempontok közül akármelyiket is csak félig-meddig lehetett intézményesíteni.

A művészet egyes területeit – a tudományos hivatások professzionális területeitől eltérően – alig szabályozták hozzáférési korlátozásokkal, bizonyítványokkal, funkcionális vagy piaci monopóliumokkal. Mind az állam, mind a társadalom vonakodott a művészek különleges igényeinek intézményi és jogi bebiztosításától. A művésznek az alkotásai autonóm módon való elkészítésére vonatkozó radikális igénye így erős kontrasztban állt a piactól és a közönségtől való függésével. Ez alapozta meg a művész társadalmi és gazdasági

mellőzöttségére vonatkozó állandó panaszt egy olyan társadalmon belül, amely mégiscsak megbecsüli és igényli a művészetet.

A művészet intézményesülésével és szervezetével foglalkozó kutatás ugyanakkor megmutatta a művészek arra irányuló erőfeszítéseit, hogy a piactól és a nyilvánosságban mutatkozó külső meghatározottságtól való függőségüktől a polgári társadalom intézményi és jogi mintáinak segítségével függetlenítsék magukat. Egyesek a kultúrállam patronázsának megújításával próbálkoztak, amely művészeti akadémiákat tartott fenn és megbízásokat adott, és ezzel a művészeti mércéket, valamint a művész pozícióját és jövedelmi esélyeit továbbra is befolyásolta (White és White 1993). Más művészek a közönséghez való viszonyukat intézményesítették azzal, hogy művészetkedvelő polgárokkal közösen művészeti egyleteket alapítottak, amelyek az információ, az ízlés, az áruk és a pénz közvetítését szabályozták (Hein 1996: 102–120). A harmadik csoport a nagyvárosokban fokozatosan kialakuló művész-műkereskedő-kritikus kartellekre hagyatkozott (White és White 1993). Egy újabb csoport szövetszerű önszervező szervezeteket és köröket alkotott (Mommsen 2000).

Az ötödik csoport a 19. század végétől újraéledő polgári mecenatúra és alapítványi tevékenység támogatásából profitált (Kocka és Frey 1998; Frey 1999).

A nemzetközi szinten kiemelkedően mobilnak számító zeneszerzőknek és virtuóznak sikerült függetleníteniük magukat a helyi piactól és közönségcsoportoktól. A 20. század folyamán a művészek egyre inkább igyekeztek utánozni a tudományos hivatások professzionalizációs stratégiáit. A liberális, demokratikus és neokorporativista társadalmakban a kultúrállammal szemben képesek voltak bizonyos mértékű egyéni és kollektív autonómiát kialakítani maguknak.

A franciaországi és NDK-beli zeneszerzői hivatás 1950 és 1980 közötti alakulásáról szóló összehasonlító tanulmányában Dorothea Trebesius kimutatta, hogy akkoriban a liberális demokrata és az államszocialista országokban egyformán a tudományos foglalkozások képére szabták a magasabb zenei foglalkozásokat. A keletnémet zeneszerzők ugyanakkor sokkal nagyobb politikai nyomás alatt álltak, mint francia kollégáik. Ennek ellenére hosszú távon sikerült ismét némi egyéni mozgásteret nyerniük, a képzés és vizsgáztatás ellenőrzésébe beleszólniuk, a szakmai önrendelkezés formáit újjáéleszteniük és a szellemi tulajdonra vonatkozó igényeiket fenntartaniuk (vö. Trebesius 2014: 253–271, 2012). Az egyéni és kollektív művészi érvényesülésre és alkotásra vonatkozó igényeket a szocialista állam csak akkor tartotta tiszteletben, ha ezek professzionális és szakmai alapon nyugodtak, azaz nem keltették azt a benyomást, hogy a rendszer politikai céljaival szembemennek.

A tudós és a művész autonómiájának biztosítása a szellemi tulajdonjogok által

A 18. század végétől a tudományos és művészi képzettséggel rendelkezők egyaránt áttértek arra, hogy egyéni autonómiaigényeiket a szellemi tulajdonra hivatkozva indokolják és szabályozzák (Gieseke 1995; Vogel 2001: 122–169; Kawohl 2002; Walde 2003 [1996]; Siegrist 2006: 64–80). A tudományos szakírók, a szépírók és a művészek arra használták a szellemi tulajdonjogokat, hogy a publikált és kereskedelmi forgalomban lévő szellemi

termékeik jogait biztosítsák. A természettudósok és mérnökök ezenfelül a szabadalmi jog segítségével védhették a hasznos és alkalmazható technikai eljárásokat (Miller 2000: 1–24; Seckelmann 2006). Így vagy úgy, de a modern jog- és kultúrállam ezzel egyéni különjogokat biztosított a szerzőknek és a feltalálókna a szellemi termékekre vonatkozóan. A továbbiakban a szerző és a szellemi tulajdon jog alakulásán keresztül mutatjuk be a szellemi tulajdon jog jelentőségét és funkcióját a tudományon és művészen belül.

A szerzők a harmadik féllel, illetve az állammal szemben jelentkező kulturális, gazdasági és társadalmi rendelkezési és érvényesülési igényeiket egyre inkább a szellemi tulajdon nyelvét használva támasztották alá (Woodmansee 1998: 65–96). Felfogásuk szerint a munka és a teljesítmény, az egyén szellemi és anyagi investíciója indokolták a vagyoni jogokat, illetőleg az egyedi alkotás és a személy elismerésére vonatkozó különleges igényeket. A tulajdonjoghhoz hasonló egyéni rendelkezési jogait a szerző és a szellemi termék különleges tulajdonságaival magyarázták. A szerzőt autonóm, kreatív egyénként fogták fel, a szellemi terméket pedig olyan kritériumok mentén jellemezték, mint a különleges kifejező formák, a kialakítás színvonala, a kompozíció és az eredetiség.

A modern tudományos és művészeti szerző a piacon értékesíthető kulturális tőke tulajdonosaként fogta fel magát; állampolgárként pedig a társadalmi, kulturális, tudományos és művészeti haladásért felelős személyként (Siegrist 2010: 3–36). A szellemi tulajdonjogokért folytatott harcban a tudományos és a művészeti hivatások közelítettek egymáshoz. Az állam – amely az elitképzés, a népnevelés és a nemzeti művelődés legfőbb illetékesének tekintette magát – az egyéni tulajdonjogokat biztosította ugyan, de ezzel együtt gondoskodott arról is, hogy a tudományon és művészen belüli kapcsolatok ne kizárólag tulajdonjogi alapon legyenek szabályozva.

A tudományos és művészeti szerzők a szerzői jogot autonómiájuk biztosítékának tekintették. Ugyanakkor azonban munkáik sokszorosításában és terjesztésében a nyomdászati és médiavállalatokkal való együttműködésre voltak utalva, ezért jogait szerződés-szerűen át kellett ruházniuk. Mivel a szerzők a szerződéskötéskor rendszerint gyengébb pozíciót foglaltak el, önrendelkezési joguk így hamar újra elpárolgott. Egyre több szerző panaszkodott arról, hogy a kiadók kisajátítják és szellemi munkásokká degradálják őket (Kron 1976; Scheideler 1997; Parr 2008). A 20. században ez hatványozottan érvényes volt a gyorsan növekvő magán- és közszolgálati kulturális iparban és médiában foglalkoztatott szerzők és művészek esetében (vö. Scholz 2014: 298–327). A sajtóban, valamint a rádióban és a filmiparban az alkalmazotti vagy szerződéses viszonyban keletkezett szellemi termékeket és művészeti alkotásokat a munkaadónak vagy a megbízónak tulajdonították. Azaz, egészen hasonlóan a mérnökökhöz, az egyéni szerző autonómiáját az üzem és a vállalat autonómiájának, a tudás foglalkozásszerű intézményesülését a viszonyok tulajdonjogi szabályozásának rendelték alá.

A 19. század végén, 20. század elején alapított szerzői, irodalmi, újságírói, zeneszerzői és képzőművészi szervezetek igyekeztek változtatni ezen, a szerzői jognak a függőségi viszonyban álló szerzőre gyakorolt hatásával kapcsolatban azonban egyre kevesebb illúziójuk volt. A liberális és demokratikus állam a szerzői jogi és munkajogi viszonyok feltételeinek meghatározását jórészt az autonóm szerződő felekre bízta (Sapire és Gobille 2006: 113–139; Siegrist 2010: 3–36). Az alkalmazott szerzőkhöz és munkavállalókhöz hasonló

viszonyban dolgozó szellemi munkások szervezetei a függőségi viszonyban lévő szerző önrendelkezési jogait kollektív szerződésekkel akarták biztosítani, a médiavállalatokkal szemben azonban legtöbbször gyengébb alkupozícióban voltak.

Zárszó

A tudományos és művészeti hivatások gondolkodását és cselekvését több mint két évszázada nagyrészt az autonómiára törekvés határozta meg. E hivatások az autonómiaprojektet különféle szimbolikus, intézményi, jogi és szervezeti stratégiák segítségével igyekeztek megvalósítani. Átmeneti jelleggel újra meg újra sikerült saját autonómiajogaikat kiépíteniük és biztosítaniuk, a modern társadalom, a tudomány, a kultúra és a gazdaság dinamikája miatt azonban újra meg újra függőségi viszonyokba sodródtak.

Összességében megállapíthatjuk, hogy a hivatások, a művészek és a szerzők – egyéni és kollektív – autonómiája hosszú távon összezsugorodott. Időről időre még a professzionális és művészeti elitek autonómiaigényei is radikális módon megkérdőjeleződtek. Időnként az autonómia egyszerű mítosszá, kiüresedett fogalommá vált, amelynek segítségével sem az egyén társadalmi helyzetét, sem a hivatás egységét vagy a tudomány és művészet önrendelkezését nem lehetett megalapozni.

Mindezek ellenére e csoportok így vagy úgy ragaszkodtak az önrendelkezési igényeikhez. Még kritikus külső viszonyok közepette is fennmaradt a professzionális, tudományos és művészeti autonómia eszméje a szakmai habitusban és a kollektív mentalitásban, a hagyományos intézményekben és az áthagyományozódott diskurzusokban. Azzal, hogy a változó körülmények között is újra meg újra felélesztették és hozzáigazították az új helyzethez, az autonómia a modern társadalom, tudomány és kultúra fejlődésének hajtóereje maradt. A „vállalkozó egyetem” és az internet jelenében az autonómia többek között a professzionális különigények és a szellemi tulajdonjogok körül az egyetemeken és egyetemeken kívüli kutatóintézetekben folytatott vitákban fejeződik ki (Weingart 2010: 55–72).

Fordította Perényi Roland

Hivatkozott irodalom

- Abbott, Andrew (1988): *The System of Professions. An Essay on the Division of Expert Labor*. Chicago: University of Chicago Press. DOI: <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226189666.001.0001>
- Beseler, Georg (1885): *System des gemeinen deutschen Privatrechts*. H. n.: Weidmann.
- Beyrau, Dietrich (1993): *Intelligenz und Dissens. Die russischen Bildungsschichten in der Sowjetunion 1917 bis 1985*. Göttingen: Vandenhoeck és Ruprecht.
- Beyrau, Dietrich (1994): Bildungsschichten unter totalitärer Bedingungen. Überlegungen zu einem Vergleich zwischen NS-Deutschland und der Sowjetunion unter Stalin. *Archiv für Sozialgeschichte* (34): 34–54.
- Beyrau, Dietrich (1994): Der organisierte Autor. Institutionen, Kontrolle, Fürsorge. In *Kultur im Stalinismus. Sowjetische Kultur und Kunst der 1930er bis 50er Jahre*. Gabriele Gorzka (szerk.). Bremen: Edition Temmen, 60–76.

- Bourdieu, Pierre (1999): *Die Regeln der Kunst. Genese und Struktur des literarischen Feldes*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Burrage, Michael (1988): Unternehmer, Beamte und freie Berufe. Schlüsselgruppen der bürgerlichen Mittelschichten in England, Frankreich und den Vereinigten Staaten. In *Bürgerliche Berufe. Zur Sozialgeschichte der freien und akademischen Berufe im internationalen Vergleich*. Hannes Siegrist (szerk.). Göttingen: Vandenhoeck és Ruprecht, 51–83. DOI: <https://doi.org/10.13109/9783666357428.51>
- Burrage, Michael (2014): Exceptional professions in extraordinary times: a comparison of lawyers in four societies. In *Professionen, Eigentum, und Staat. Europäische Entwicklungen im Vergleich – 19. und 20. Jahrhundert*. Dietmar Müller és Hannes Siegrist (szerk.). Göttingen: Wallstein Verlag, 41–74.
- Charle, Christophe (1997): *Vordenker der Moderne. Die Intellektuellen im 19. Jahrhundert*. Frankfurt am Main: Fischer.
- Dimou, Augusta (2014): Blurred Boundaries Resulting from a Weak Market. The Professionalization of Publishing in Interwar Yugoslavia in a Comparative European Perspective. In *Professionen, Eigentum, und Staat. Europäische Entwicklungen im Vergleich – 19. und 20. Jahrhundert*. Dietmar Müller és Hannes Siegrist (szerk.). Göttingen: Wallstein Verlag, 272–297.
- Dubar, Claude és Pierre Tripier (2005): *Sociologie des professions*. Paris: Armand Colin.
- Elias, Norbert (2000 [1993]): *Mozart. Egy zseni szociológiája*. Budapest: Európa.
- Frey, Manuel (1999): *Macht und Moral des Schenkens. Staat und bürgerliche Mäzene vom späten 18. Jahrhundert bis zur Gegenwart*. Berlin: B & S Siebenhaar Verlag.
- Gerhards, Jürgen (2001): Der Aufstand des Publikums. Eine systemtheoretische Interpretation des Kulturwandels in Deutschland zwischen 1960 und 1989. *Zeitschrift für Soziologie* 30(3): 163–184. DOI: <https://doi.org/10.1515/zfsoz-2001-0301>
- Gieseke, Ludwig (1995): *Vom Privileg zum deutschen Urheberrecht. Die Entwicklung des Urheberrechts in Deutschland bis 1845*. Baden-Baden: Schwartz.
- Gispén, Kees (2006): Der gefesselte Prometheus. Die Ingenieure in Großbritannien und in den Vereinigten Staaten 1750–1945. In *Geschichte des Ingenieurs. Ein Beruf in sechs Jahrtausenden*. Walter Kaiser és Wolfgang König (szerk.). München–Wien: Hanser, 127–178.
- Goschler, Constantin (2002): Deutsche Naturwissenschaft und naturwissenschaftliche Deutsche. Rudolf Virchow und die deutsche Wissenschaft. In *Wissenschaft und Nation in der europäischen Geschichte*. Ralph Jessen és Jakob Vogel (szerk.). Frankfurt am Main: Campus Verlag, 97–114.
- Grimm, Dieter (1987): *Recht und Staat in der bürgerlichen Gesellschaft*. Frankfurt: Suhrkamp.
- Hein, Dieter (1996): Bürgerliches Künstlertum. Zum Verhältnis von Künstlern und Bürgern auf dem Weg in die Moderne. In *Bürgerkultur im 19. Jahrhundert. Bildung, Kunst und Lebenswelt*. Dieter Hein és Andreas Schulz (szerk.). München: C. H. Beck, 102–120.
- Hübinger, Gangolf (2006): *Gelehrte, Politik und Öffentlichkeit. Eine Intellektuellengeschichte*. Göttingen: Vandenhoeck és Ruprecht.
- Jarusch, Konrad H. (1995): Die unfreien Professionen. Überlegungen zu den Wandlungsprozessen im deutschen Bildungsbürgertum 1900–1955. In *Bürgertum im 19. Jahrhundert. 2. kötet*. Jürgen Kocka (szerk.). Göttingen: Vandenhoeck és Ruprecht, 200–222.
- Kawohl, Friedemann (2002): *Urheberrecht der Musik in Preußen (1820–1840)*. Tutzing: H. Schneider.
- Kempen, Bernhard (2011): Grundfragen des institutionellen Hochschulrechts. In *Hochschulrecht. Ein Handbuch für die Praxis*. Michael Hartmer és Hubert Detmer (szerk.). Heidelberg: Verlagsguppe Hüthig-Jehle-Rehm, 1–49.
- Knoblauch, Hubert (2010): Von der Kompetenz zur Performanz. Wissenssoziologische Aspekte der Kompetenz. In *Soziologie der Kompetenz*. Thomas Kurtz és Michaela Pfadenhauer (szerk.). Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 237–255. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-531-91951-5_13
- Kocka, Jürgen (1995): Das europäische Muster und der deutsche Fall. In *Bürgertum im 19. Jahrhundert. 1. kötet*. Jürgen Kocka (szerk.). Göttingen: Vandenhoeck és Ruprecht, 9–84.
- Kocka, Jürgen és Manuel Frey (1998): *Bürgerkultur und Mäzenatentum im 19. Jahrhundert*. Berlin: B & S Siebenhaar Verlag.
- König, Mario, Hannes Siegrist és Rudolf Vetterli (1985): *Warten und Aufrücken. Die Angestellten in der Schweiz 1870–1950*. Zürich: Chronos.
- König, Wolfgang (2006): Staat und Industrie. Die Ingenieure in der Frühindustrialisierung 1800–1870. In *Geschichte des Ingenieurs. Ein Beruf in sechs Jahrtausenden*. Walter Kaiser és Wolfgang König (szerk.). München–Wien: Hanser, 188–198.
- Kron, Friedhelm (1976): *Schriftsteller und Schriftstellerverbände. Schriftstellerberuf und Interessenpolitik 1842–1973*. Stuttgart: Metzler.

- Kurtz, Thomas (2002): *Berufssoziologie*. Bielefeld: Transcript Verlag. DOI: <https://doi.org/10.14361/9783839400500>
- Kurtz, Thomas (2010): Der Kompetenzbegriff in der Soziologie. In *Soziologie der Kompetenz*. Thomas Kurtz és Michaela Pfadenhauer (szerk.). Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 7–25. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-531-91951-5_1
- Lang, Markus (2014): The Anti-Patent Movement Revisited. Politics and Professionalism in Nineteenth-Century Germany. In *Professionen, Eigentum, und Staat. Europäische Entwicklungen im Vergleich – 19. und 20. Jahrhundert*. Dietmar Müller és Hannes Siegrist (szerk.). Göttingen: Wallstein Verlag, 230–249.
- Löhr, Isabella, Matthias Middell és Hannes Siegrist (2012): *Kultur und Beruf in Europa*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Lundgreen, Peter (2000): Bildung und Bürgertum. In *Sozial- und Kulturgeschichte des Bürgertums*. Peter Lundgreen (szerk.). Göttingen: Vandenhoeck és Ruprecht, 173–194.
- McClelland, Charles E. (2003): Prophets, Paupers, or Professionals? A Social History of Everyday Visual Artists in Modern Germany 1850-present. Oxford: Peter Lang AG.
- Micu, Cornel (2014): Professionals, Pseudo-Professionals or State Servants? The Professionalization of Romanian Agriculture (1919-1989). In *Professionen, Eigentum, und Staat. Europäische Entwicklungen im Vergleich – 19. und 20. Jahrhundert*. Dietmar Müller és Hannes Siegrist (szerk.). Göttingen: Wallstein Verlag, 187–206.
- Mieg, Harald és Michaela Pfadenhauer (2003): Professionelle Leistung, Professional Performance. Positionen der Professionssoziologie. Konstanz: UVK.
- Miller, David Philip (2000): „Puffing Jamie“. The Commercial and Ideological Importance of Being a „Philosopher“ in the Case of the Reputation of James Watt (1736-1819). *History of Science* 38(1): 1–24. DOI: <https://doi.org/10.1177/007327530003800101>
- Milošević, Srđan (2014): Between Profession and Ideology. Geodetic Professionals in Socialist Yugoslavia (1945-1953). In *Professionen, Eigentum, und Staat. Europäische Entwicklungen im Vergleich – 19. und 20. Jahrhundert*. Dietmar Müller és Hannes Siegrist (szerk.). Göttingen: Wallstein Verlag, 207–229.
- Mommsen, Wolfgang J. (2000): *Bürgerliche Kultur und politische Ordnung. Künstler, Schriftsteller und Intellektuelle in der deutschen Geschichte 1830-1933*. Frankfurt am Main: Fischer.
- Mrowczynski, Rafael (2014): Rechtsberater in staatssozialistischen und post-sozialistischen Gesellschaften. Ein Vergleich zwischen Polen, der Sowjetunion und dem post-kommunistischen Russland. In *Professionen, Eigentum, und Staat. Europäische Entwicklungen im Vergleich – 19. und 20. Jahrhundert*. Dietmar Müller és Hannes Siegrist (szerk.). Göttingen: Wallstein Verlag, 133–166.
- Müller, Dietmar (2014): Eigentum verwalten in Rumänien. Advokaten, Geodäten und Notare (1830-1940). In *Professionen, Eigentum, und Staat. Europäische Entwicklungen im Vergleich – 19. und 20. Jahrhundert*. Dietmar Müller és Hannes Siegrist (szerk.). Göttingen: Wallstein Verlag, 75–132.
- Müller-Jentsch, Walther (2011): *Die Kunst in der Gesellschaft*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-531-93080-0>
- Parr, Rolf (2008): *Autorschaft. Eine kurze Sozialgeschichte der literarischen Intelligenz in Deutschland zwischen 1860 und 1930*. Heidelberg: Synchron.
- Pfadenhauer, Michaela (2010): Kompetenz als Qualität sozialen Handelns. In *Soziologie der Kompetenz*. Thomas Kurtz és Michaela Pfadenhauer (szerk.). Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 149–172. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-531-91951-5_9
- Pohlmann, Rosemarie (1971): Autonomie. In *Historisches Wörterbuch der Philosophie*. 1. kötet. Joachim Ritter (szerk.). Basel: Schwabe, 702–719. DOI: <https://doi.org/10.24894/hwph.367>
- Ruppert, Wolfgang (1998): *Der moderne Künstler. Sozial- und Kulturgeschichte der kreativen Individualität in der kulturellen Moderne im 19. und 20. Jahrhundert*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Sapiro, Gisèle és Boris Gobille (2006): Propriétaire ou travailleur intellectuel? Les écrivains français en quête de statut. *Le mouvement social* (214): 113–139. DOI: <https://doi.org/10.3917/lms.214.0113>
- Scheideler, Britta (1997): *Zwischen Beruf und Berufung. Zur Sozialgeschichte der deutschen Schriftsteller von 1880 bis 1933*. Frankfurt am Main: K. G. Saur. DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110948370-002>
- Scholz, Juliane (2014): Professionalisierung des Drehbuchautors. Hollywood und das kommunistische Europa im Vergleich. In *Professionen, Eigentum, und Staat. Europäische Entwicklungen im Vergleich – 19. und 20. Jahrhundert*. Dietmar Müller és Hannes Siegrist (szerk.). Göttingen: Wallstein Verlag, 298–327.
- Schramm, Manuel (2014): Vermessungsingenieure in Deutschland und den USA im 20. Jahrhundert. Wege der Professionalisierung. In *Professionen, Eigentum, und Staat. Europäische Entwicklungen im Vergleich – 19. und 20. Jahrhundert*. Dietmar Müller és Hannes Siegrist (szerk.). Göttingen: Wallstein Verlag, 169–186.
- Seckelmann, Margrit (2006): *Industrialisierung, Internationalisierung und Patentrecht im Deutschen Reich, 1871-1914*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.

- Siegrist, Hannes (1988): *Bürgerliche Berufe. Zur Sozialgeschichte der freien und akademischen Berufe im internationalen Vergleich*. Göttingen: Vandenhoeck és Ruprecht. DOI: <https://doi.org/10.13109/9783666357428>
- Siegrist, Hannes (1994): Ende der Bürgerlichkeit? Die Kategorien „Bürgertum“ und „Bürgerlichkeit“ in der westdeutschen Gesellschaft und Geschichtswissenschaft der Nachkriegsperiode. *Geschichte und Gesellschaft* 20(4):549–583.
- Siegrist, Hannes (1995): Der Akademiker als Bürger. Die westdeutschen gebildeten Mittelklassen 1945–1965 in historischer Perspektive. In *Biographien in Deutschland. Soziologische Rekonstruktionen gelebter Gesellschaftsgeschichte*. Wolfram Fischer-Rosenthal és Peter Alheit (szerk.). Opladen: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 118–136. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-663-09434-0_5
- Siegrist, Hannes (1996): *Advokat, Bürger und Staat. Sozialgeschichte der Rechtsanwälte in Deutschland, Italien und der Schweiz (18–20. Jh.)*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
- Siegrist, Hannes (2001): Professionalization. Professions in History. In *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences (IESBS)*. 18. kötet. Neil J. Smelser és Paul B. Baltes (szerk.). Oxford: Pergamon, 12154–12160. DOI: <https://doi.org/10.1016/b0-08-043076-7/02710-8>
- Siegrist, Hannes (2004): The Professions in Nineteenth-Century Europe. In *The European Way. European Societies during the Nineteenth and Twentieth Centuries*. Hartmut Kaelble (szerk.). New York: Berghahn Books, 68–88.
- Siegrist, Hannes (2006): Geschichte des geistigen Eigentums und der Urheberrechte. Kulturelle Handlungsrechte in der Moderne. In *Wissen und Eigentum. Geschichte, Recht und Ökonomie stoffloser Güter*. Jeanette Hofmann (szerk.). Bonn: Bundeszentrale für Politische Bildung, 64–80.
- Siegrist, Hannes (2010): Strategien und Prozesse der „Propetisierung“ kultureller Beziehungen. Die Rolle von Urheber- und geistigen Eigentumsrechten in der Institutionalisierung moderner europäischer Kulturen. In *Wissen, Märkte, geistiges Eigentum*. Stefan Leible, Ansgar Ohly és Herbert Zech (szerk.). Tübingen: Mohr Siebeck, 3–36.
- Siegrist, Hannes (2012): Autonomie in der modernen Gesellschaft, Wissenschaft und Kunst (18–20. Jahrhundert). In *Menschenbilder – Wurzeln, Krise, Orientierung*. Ebert Udo, Ortrun Riah és Lutz Zerling (szerk.). Leipzig–Stuttgart: Hirzel, 75–92.
- Stichweh, Rudolf (1994): Professionen und Disziplinen. Formen der Differenzierung zweier Systeme beruflichen Handelns in modernen Gesellschaften. In *Wissenschaft, Universität, Professionen. Soziologische Analysen*. Rudolf Stichweh (szerk.). Frankfurt am Main: Transcript Verlag, 278–336.
- Stoljar, N. (2001): Autonomy, Philosophy of. In *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences (IESBS)*. 18. kötet. Neil J. Smelser és Paul B. Baltes (szerk.). Oxford: Pergamon, 1009–1015. DOI: <https://doi.org/10.1016/b0-08-043076-7/01038-x>
- Trebesius, Dorothea (2012): *Komponieren als Beruf. Frankreich und die DDR im Vergleich 1950–1980*. Göttingen: Wallstein Verlag.
- Trebesius, Dorothea (2014): Künstlertum, Autorschaft und Professionalisierung. Komponisten in Frankreich und der DDR. In *Professionen, Eigentum, und Staat. Europäische Entwicklungen im Vergleich – 19. und 20. Jahrhundert*. Dietmar Müller és Hannes Siegrist (szerk.). Göttingen: Wallstein Verlag, 253–271.
- Vogel, Martin (2001): Die Entwicklung des Urheberrechts. In *Geschichte des deutschen Buchhandels im 19. und 20. Jahrhundert*. 1. kötet. Georg Jäger et al. (szerk.). Frankfurt am Main: De Gruyter, 122–169.
- Walde, Elmar (2003 [1996]): *Geistiges Eigentum. Bausteine zur Rechtsgeschichte*. Weinheim–München: C. H. Beck.
- Weber, Max és Johannes Winckelmann (1956): *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der verstehenden Soziologie*. Tübingen: Paul Siebeck.
- Weingart, Peter (2010): Die unternehmerische Universität. *Nach Feierabend. Zürcher Jahrbuch für Wissenschaftsgeschichte* (6): 55–72.
- White, Harrison C. és Cynthia A. White (1993): *Canvases and Careers. Institutional Change in the French Painting World*. Chicago: University of Chicago Press.
- Woodmansee, Martha (1998): The Cultural Work of Copyright. Legislating Authorship in Britain 1837–1842. In *Law in the Domains of Culture*. Austin Sarat és Thomas R. Kearns (szerk.). Ann Arbor: The University of Michigan Press, 65–96.

Hannes Siegrist

Történéz, Lipcsei Egyetem